

Література

Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания / В. Г. Адмони. – СПб.: Наука, 1994. – 151 с. Валгина Н. С. Теория текста: [учеб. пособ.] / Валгина Н. С. – М.: Логос, 2003. – 280 с. Ворожбитова А. А. Теория текста: Антропоцентрическое направление / Ворожбитова А. А. – М., 2005. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин Илья Романович. – М., 1981. – 140 с. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию; пер. с нем. Г. В. Рамишвили / Гумбольдт В. фон. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с. Зиндер Л. Р. Лингвистика текста и филология // Тезисы докладов научно-методической конференции "Просодия текста". – М.: МПНПЯ, 1982. – С. 19-22. Колишанский Г. В. Коммуникативная функция языка и структура текста / Колишанский Г. В. – М.: Наука, 1984. – 175 с. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с. Поліщук Н. П. Специфіка лінгвістичного піходу до тексту як одиниці комунікації / Поліщук Н. П. // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Мова, освіта, культура : наукові парадигми і сучасний світ: Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2007. – Вип. 15. – С.68-71. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Щерба Л. В. – Л., 1974. – 432 с.

УДК 811'42.133.1

САВЧУК Р. І.

(Київський національний лінгвістичний університет)

НАРАТИВНА ТЕХНІКА ХУДОЖНЬОЇ ПСИХО-ОПОВІДІ

У статті розглядаються наративні стратегії художнього текстотворення, а саме аналізуються наративна техніка і специфіка психо-оповіді в художньому тексті.

Ключові слова: наративна техніка, оповідач, гетеродієгетичний оповідач, оповідь, психо-оповідь.

Савчук Р. И. Нарративная техника художественного психо-повествования. В статье рассматриваются нарративные стратегии художественного текстостроения, а именно анализируются нарративная техника и специфика психо-повествования в художественном тексте.

Ключевые слова: нарративная техника, повествователь, гетеродиегетический повествователь, повествование, психо-повествование.

Savchuk R. I. Narrative Technique of Psycho-Narrative. This paper focuses on revealing the narrative strategies which determine the literary text organization. Narrative techniques and peculiarities of psycho-narrative in a literary text have been singled out and analyzed.

Key words: narrative technique, narrator, heterodiegetic narrator, narrative, psycho-narrative.

Постановка наукової проблеми та її значення. Визначальною ознакою сучасних лінгвістичних студій є звернення останніх до наратива як упорядкованої системи смислів, що, на нашу думку, поглиблює і значно розширює вивчення внутрішньо текстових механізмів функціонування та прояву авторської та/або персонажної свідомості в художньому творі.

Наратологічний експансіонізм [Kindt 2009, р. 35] у філологічній науковій думці висунув на авансцену основні способи творення оповідної реальності в художньому тексті та його наративну організацію. Відтак, *актуальність* пропонованої статті визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень до трактування наративну як форми пізнання і як соціального та культурного механізму продукування і відтворення знання.

Метою нашої розвідки є з'ясування основних наративних стратегій психо-оповіді в оповідному просторі роману « Les merveilleux nuages » французької письменниці другої половини ХХ ст. Франсуази Саган.

Об'єктом дослідження виступає психо-оповідь, в якій реалізується функція оповідного зображення. **Предмет** дослідження становлять наративні стратегії побудови психо-оповіді у названому романі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поштовхом до "наративного повороту" [Kreiswirth 1994, р. 61] у філологічних дослідженнях можна, без сумніву, вважати ідею Цветана Тодорова про те, що наратив є дискурсом, а не просто серією подій [Тодоров 2006, с. 41]. Останні як компоненти історії перетворюються в неї завдяки тому, що представлені в дискурсі [Тодоров 2006, с. 41], і саме через репрезентацію цих подій у дискурсі вони й стають історією, тобто формують смислове навантаження художнього твору.

У нашій розвідці ми оперуємо терміном *оповідний* та похідними від нього оповідний простір, оповідь, оповідач, оповідна схема, виходячи, по-перше, з розуміння терміна оповідний як того, що реалізує повідомлення та передає інформацію [Словарь лингвистических терминов 2007]. По-друге, названі елементи художньої реальності мають вузькі та конкретні інтерпретаційні межі. Оповідний простір як виключно текстова сутність включає оповідь й

оповідну інстанцію, які власне формують оповідну схему твору та перебувають у діалектичній взаємозалежності [Савчук 2009, с. 31].

Зауважимо, що у наратологічних студіях останніх десятиліть об'єктом дослідження є не лише наративний оповідний текст, а міметичний наративний твір, тобто такий твір художнього мистецтва, що відтворює оповідну реальність без наратора [Шмид 2003, с. 22], який, натомість, є обов'язковою оповідною інстанцією в наративному оповідному тексті.

Таким чином, внутрішній смисл терміна *оповідач* тісно корелює з поняттям *оповіді*, в якій він реалізує свої функції. У певному сенсі оповідач як оповідна інстанція породжує та імплікує оповідь. Ці два терміни становлять діалектичну взаємозалежність та структурують оповідний простір художнього тексту, оскільки виступають його основними наративними конститuentами [Савчук 2009, с. 31-33]. Термін *наратор* не завжди співвідноситься з поняттям *наративу* тому, що останнє має значно ширші та "розмитіші" інтерпретаційні можливості, ніж оповідь. Так, О. П. Воробйова, указуючи на тенденцію до розширювального розуміння поняття наративу, виділяє чотири напрямки в його трактуванні. Йдеться про визначення наративу з позиції філософії, психології, соціології та лінгвопрагматики [Воробьева 1993, с. 183]. У широкому розумінні *наратив* вважається основною формою, за посередництвом якої вигадка живе в культурі. За його допомогою набувають свого значення форма та смисл, актуалізується здатність людини впорядковувати та осмислювати навколишній світ і реальність.

Отже, наратив являє собою універсальну характеристику культури, яка акумулює та передає власні системи смислів за посередництвом оповіді як процесу розповідання, що відображається в міфах, легендах, казках, епосі, історіях, драмах тощо. Це фундаментальний компонент соціальної взаємодії, який виконує функції створення та передачі соціального знання, а також самопрезентації індивідів [Трубина 2002].

З огляду на це, вважаємо доцільним користуватися терміном *наративний* для позначення таких онтологічних сутностей художньої реальності, як наративна манера письменника, наративна техніка, наративний конститuent.

Як текстовий параметр оповідь є структурованою у часі та просторі, що уможливорює та полегшує читачеві сприйняття концептуального навантаження художнього твору, тих імпліцитних смислів, які автор може "проявляти" в тексті за допомогою завуальованих акцентів, алюзій, риторичних запитань тощо. Все, що пов'язано з оповіддю "проявляється" в тексті завдяки категорії оповідного зображення (*représentation narrative*) (термін Ж. Женетта [Genette 1972, р. 72]), яке відтворює зв'язок, що встановлюється між усією оповіддю й історією.

Оповідь являє собою "матеріальну форму" твору [Dictionnaire du Littéraire 2002, р. 391], тобто те, як оповідається подія та/або дія. Вона виступає процесом спілкування оповідної інстанції зі своїм адресатом – читачем. В основі оповіді лежить подія та/або дія, що повідомляється оповідачем під певним кутом зору, залежно від зайнятої ним позиції у романному світі художнього тексту [пор. Genette 1969, р. 49].

Оповідач, маючи здатність утілювати та реалізувати наративну стратегію у художньому творі, формує оповідну схему тексту. В усіх своїх проявах, оповідь охоплює весь матеріал художньої системи, оскільки завдяки їй стає доступним і зрозумілим імпліцитний аспект твору. Відтак, вона вважається категорією функціональною через те, що є реалізацією функції оповідного зображення, носієм якої можуть бути однаковою мірою оповідач і персонаж.

Об'єктивна оповідь можлива у межах єдиної всеохоплюючої оповідної перспективи [Гончарова 1984, с. 21], що йде від оповідача, який перебуває поза художньою дією та володіє у порівнянні з персонажами принципово важливим надлишком кругозору [Гончарова 1984, с.22]. У такий спосіб уможливорюється практично безмежна повнота зображення та відтворення зовнішнього й внутрішнього світів персонажів. Така повнота зображення формується в умовах "фіктивної об'єктивності" з боку оповідача.

Суб'єктивність оповіді простежується завдяки зображенню з опорою на особистісний, суб'єктивний план або названу у тексті оповідну інстанцію, що має безпосереднє відношення до описуваних подій та/або дій або одного з актантів оповіді, який перебирає на себе одночасно функцію персонажа й оповідача.

До певної міри ці типи оповіді корелюють зі способом наративної організації художнього тексту, що відображає характер його ймовірної інтерпретації ідеальним адресатом [Воробьева

1993, с. 212]. Через форми суб'єктивної оповіді вможлиблюється відтворення внутрішнього світу персонажа: демонструються всі його труднощі та суперечності, емоційні переходи та повороти, змінність почуттів і емоційних станів, що, у свою чергу, поглиблює психологічну перспективу персонажа.

Об'єктивна і суб'єктивна оповіді вибудовуються через представлення власне мовлення персонажа (*paroles rapportées*) та його думок (*pensées rapportées*) [Gardes 1992, р. 119, 121], а відтак і його внутрішніх переживань і почуттів, тобто його внутрішнього життя. Внутрішнє мовлення персонажа, залежно від способів репрезентації в оповідному просторі твору, становить одну з основних форм пізнання розумової діяльності персонажа як мовної свідомості та особистості. Відтворюючи думки та внутрішні рефлексії, внутрішнє мовлення персонажа передає зміст не лише персонажного вимовленого висловлення, а й невимовленого мовлення, того, яке міститься в його підсвідомості та імплікується різними проявами його емоційно-психічного стану.

Однією із форм суб'єктивної оповіді ми вважаємо *психо-оповідь*, в якій основними подіями зображення є ментальні й психічні реакції і дії персонажа. Відтак, на думку Д. Кон, психо-оповідь представляє зміну плину думок персонажа невеликого проміжку часу [Cohn 1981, р. 180-182]. Водночас, психо-оповідь не є прямим мовленням оповідача у вигляді його коротких резюме і коментарів:

Elle avait vu en une période d'une demi-heure le soleil éblouissant du matin se baisser, devenir rouge, disparaître tandis que les ombres du soir semblaient se lancer à l'assaut de l'appareil, défilaient en nuages bleus, mauves et enfin noirs sous les hublots et d'un coup elle était rentrée dans la nuit. Elle avait éprouvé un curieux désir alors, celui de se baigner dans cette mer de nuages, ce mélange d'air, d'eau et de vent qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance. Il y avait quelque chose d'incroyable dans ces paysages du ciel, quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot empli de bruit et de fumeur, rêve accompli aux dépens de cette sérénité poétique qui comblait les yeux et aurait dû être la vraie vie. Seule, être seule sur une plage, étendue, laissant passer le temps, comme elle l'entendait passer en ce moment dans cette pièce déserte, que l'aube hésitait à découvrir. Échapper à la vie, à ce que les autres appelaient la vie, échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts, être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies (Sagan, MN, 152-153).

Як бачимо, психо-оповідь вибудовується на перцепціях героїні, оскільки на семантичному рівні провідними в наведеному фрагменті є дієслова сприйняття і відчуття: *elle avait vu* → *voir*: «percevoir les images des objets par le sens de la vue» [Dictionnaire Le Petit Robert électronique 1997], *elle avait éprouvé* → *éprouver*: «avoir (une sensation, un sentiment) → ressentir» [ibid.], *être seule*: «qui se trouve être sans compagnie, séparé des autres → isolé, solitaire» [ibid.], *échapper à la vie*: «échapper à, éviter» [ibid.]. Однак, на відміну від внутрішнього монологу персонажа, психо-оповідь представляє всі його переживання і відчуття в суб'єктно-мовленнєвому плані оповідача таким чином, що вибудовується думка незавершена, ледь сформована, що виникає внаслідок нечітких і незрозумілих асоціацій персонажа: *d'un coup elle était rentrée dans la nuit; cette mer de nuages qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance; être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies*.

Відзначимо також поетизовано-музичну тональність саганівської психо-оповіді, яка створюється завдяки відображенню емоційного стану головної героїні шляхом відтворення її переживань у тісному переплетінні з пейзажною лірикою.

Так, концептуально значущою одиницею аналізованого сегменту психо-оповіді стає іменник *nuage* n.m., у семантиці якого відстежуємо родову сему *nu*, що має значення: «sans apprêt, sans déguisement, sans fard» [ibid.]. Таким чином, семантичні одиниці, у складі яких є іменник *nuage*: *se baigner dans cette mer de nuages; ce mélange d'air, d'eau et de vent*, імплікують думку про незалежність і природність, що для героїні виступає синонімом самого життя і підсвідомо протиставляється тому, чим вона живе насправді і що відчуває у ці півгодини: *en une période d'une demi-heure*.

Емоційне напруження психо-оповіді підсилюється часовими рамками та дієслівною виразністю опису заходу сонця: *elle avait vu en une période d'une demi-heure le soleil éblouissant du matin se baisser, devenir rouge, disparaître*, оскільки з огляду на прямі та допоміжні словникові

значення дієслів *se baisser* v.pr.: «s'abaisser, se courber, s'incliner, se pencher» [ibid.], *devenir rouge*: «passer d'un état à (un autre), commencer à être (ce qu'on n'était pas) → changer» [ibid.], *disparaître* v.i.: «ne plus être vu ou visible» [ibid.], простежуються фази проходження дії від початку до її завершення: *le soleil se baisse* → *devient rouge* → *disparaît*.

Перифраза: *ce mélange d'air, d'eau et de vent*, підкріплена порівнянням: *enveloppant comme certains souvenirs d'enfance*, підсилює інтимізований характер психо-оповіді. У таких семантичних лініях, як *échapper à la vie; à ce que les autres appelaient la vie; échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts; être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies* прослідковуємо думку про тимчасовість і мізерність людини у всесвіті.

Метафорична конструкція: *être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies* не лише акцентує семантичну значущість цього відчуття, але й виконує функцію інтенсифікатора концептуального змісту всього твору. Підсилення концептуального наповнення психо-оповіді зумовлене асоціативними можливостями таких концептуально навантажених одиниць аналізованого тропу, як *respiration* n.f.; *provisoire*; *millionième*; *partie* n.f.; *galaxie* n.f.

Семантична одиниця *provisoire*, виходячи з прямого та переносного словникових значень: «qui existe, qui se fait en attendant autre chose, qui est destiné à être remplacé → éphémère, passager, transitoire. Qui exerce une fonction pour un temps (par intérim, etc.) → intérimaire, temporaire» [ibid.], імплікує ідею про тимчасовість і мізерність людини у всесвіті.

Щодо **висновків**, зауважимо, що нарративна техніка психо-оповіді полягає в тому, що така оповідь будується в межах гетеродієгетичної оповіді, центрованої на персонажеві, яку структурує оповідач із обмеженими у творі функціями і дозволяє персонажу керувати собою.

Так, інтрагетеродієгетична оповідь у романі Франсуази Саган будується в площині головної героїні твору, яка формується за посередництвом *гетеродієгетичного оповідача*, а завдяки **внутрішньо-нульовому фокусу** зображення створюється ефект, ніби оповідач і персонаж становлять єдиний суб'єкт мовлення, однак у рамках своєї гетеродієгетичності оповідна інстанція не переходить у категорію актанта оповіді, а залишається в межах власної функціональної ролі. Проте ознаки інтрадієгетичності дозволяють оповідачеві більш повно відтворити психологічний та емоційний стани головної героїні роману. **Перспективним для подальшого дослідження** вбачається з'ясування нарративної техніки та поетики постмодерністської психо-оповіді.

Література

- Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (одноязычная и межъязыковая коммуникация): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Воробьева Ольга Петровна. – М., 1993. – 382 с. Гончарова Е.А. Пути лингвостилистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте / Евгения Александровна Гончарова. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 149 с. Савчук Р.І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.05 / Савчук Руслана Іванівна. – К., 2009. – 295 с. *Словарь лингвистических терминов* / [сост. О. С. Ахманова]. – [4-е изд., стереотип.]. – М.: КомКнига, 2007. – 576 с. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Цветан Тодоров; [пер. з фр. Є. Марічева]. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 162 с. Трубина Е.Г. Нарратология: основы, проблемы, перспективы: [материалы к специальному курсу]. – Екатеринбург: Изд-во Уральск. ун-та, 2002. – 103 с. – Режим доступу: <http://www2.usu.ru/philosophy/socphil/rus>. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. Cohn D. La transparence intérieure, modes de représentation de la vie psychique dans le roman / Dorrit Cohn. – Paris: Seuil, 1981. – 315 p. *Dictionnaire du Littéraire* / [sous la direction de P. Aron, D. Saint-Jacques, A. Viala]. – P.: Presse Université de France, 2002. – 634 p. *Dictionnaire Le Petit Robert électronique* / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P.: Bureau van Dijk, 1997. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з титул. екрану. Gardes J. La stylistique / J. Gardes. – P.: Colin, 1992. – 248 p. Genette G. Figures II / Gérard Genette. – P.: Seuil, Points, 1969. – 187 p. Genette G. Figures III / Gérard Genette. – P.: Seuil, Points, 1972. – 282 p. Kindt T. Narratological Expansionism and Its Discontents / Tom Kindt // *Narratology in the age of cross-disciplinary narrative research* / [ed. Sandra Heinen and Roy Sommer]. – Berlin: de Gruyter, 2009. – P. 35-47. Kreiswirth M. Tell Me a Story: The Narrativist Turn in the Human Sciences / M. Kreiswirth // *Constructive Criticism: The Human Sciences in the Age of Theory*. – Toronto: University of Toronto Press, 1994. – P. 61-87.

Джерело ілюстративного матеріалу

MN: Sagan F. Les Merveilleux Nuages / Françoise Sagan. – P.: R. Julliard, 1961. – 189 p.